

*David Wästerfors, Hanna Edgren &
André Grigoriadis*

”Jag kunde bara slåss”

*Förklaringar och vändningar i tidigare kriminella kvinnors
personliga berättelser*

”Fighting was the only thing I was good at”– Accounts and biographical turns in previously criminal women’s personal stories

Today’s narrative criminology offers a more nuanced approach to understanding crime than many previous approaches. In this article we draw on personal stories from four middle-aged women with criminal experiences to explore some analytic tracks in this area. First, we show how recognizable *sad tales*, employed by the women to account for previous crimes and drug use, are supplemented by incorporated aspects of *happy tales*, as well as reflexive markers of storytelling and ”accounts of accounts”. The women identify their formerly active neutralizations, and they account for why they used them. Second, we refine an analysis of biographical turning points by focusing details that complicate the points at issue. Life changes are narrated as more uncertain, oscillating, long lasting and educational than might be expected. ”Doing motherhood” and a Meadian story of taking the role of the other are conspicuous; the narrators try to depict their lives from their children’s point of view. Having a child and, eventually, caring for it is attributed a life changing significance.

David Wästerfors, docent, Sociologiska institutionen, Lunds universitet;

Hanna Edgren, doktorand i socialt arbete, Socialhögskolan, Lunds universitet;

André Grigoriadis, fil kand i kriminologi och behandlingsassistent vid SiS Ungdomshem Ljungaskog i Örskellunga.

Kontakt: david.wasterfors@soc.lu.se

Det faktum att kvinnor begår färre brott än män kan göra att kriminella kvinnors livsberättelser framstår som särskilt intressanta.¹ En kvinna med kriminella erfarenheter har frångått inte bara en allmän förväntan om att leva laglydigt utan också kriminalitetens förväntade genus. Samtidigt finns en risk i det här intresset. Ett kvinnligt livsöde bland kriminella kan lätt betraktas som dubbelt avvikande eller "abnormt", i linje med tidiga kriminologers synsätt (Lombroso & Ferrero, 1895). Att i allmänhet analysera en livshistoria som förknippas med en distinkt kategori utan att reproducera gängse antaganden om denna kategori är en svår balansgång.² Å ena sidan bör analysen av detaljerade berättelser inte vara kategoridrivna, å andra sidan ingår användandet av kategorier i åtskilliga berättelser och bör därför uppmärksammas, i synnerhet en så kulturellt etablerad kategori som kön. Den här artikeln försöker utveckla en analytisk stil för sådana projekt.

På senare tid har sociologiska och feministiska perspektiv på kön och brott erövat stort utrymme medan biologiska och essentialiserande perspektiv är relativt tillbakaträngda (Lilly, Cullen & Ball, 2007, s. 207–231). Även intresset för att analysera människors berättelser har blivit alltmer framträdande genom narrativ kriminologi (Presser, 2009; Presser & Sandberg, 2015). Det är inom ramen för de här riktningarna vi vill placera vår artikel. Kvinnor med brottserfarenheter kan studeras i sin egen rätt utan att analysen för den skall hemfalla till biologism eller särartsteori. "Kvinnor och brott" bör studeras som människor och brott – och människor i en könsordnad kultur förväntas göra kön. En fruktbar väg verkar finnas inom de narrativa perspektiv i sociologi som förmår fånga nyanser i både människors framställda biografier och i deras görande av kön. Kvinnor med brottserfarenheter kan på så sätt framträda som personer (jfr Smart, 2007), innästlade i samhället och dess gängse förklaringar av så kallat avvikande beteende, snarare än som kategorimedlemmar. Kön framstår mer som en dimension i personliga historier snarare än en fix kategori bakom dem (Smart, 2007, s. 107; Carlsson, 2013).

1 Kvinnors brottslighet utgör en liten del av den totala brottsligheten. Av samtliga lagföringsbeslut i Sverige 2015 avsåg 83 procent (88 300 beslut) män och 17 procent (18 500 beslut) kvinnor. Fördelningen har varit likartad de senaste tio åren (se BRÅ 2015, s. 2). De mest frekventa brotten bland kvinnliga lagöverträdare (snatteri, stöld och bedrägerier) anses vara mindre allvarliga, vilket är en bidragande orsak till att kvinnliga lagöverträdare sällan får status som socialt problem (Smart, 1977, s. 3).

2 Med kategori avses ofta en indelning av människor som ligger till grund för insamling av statistik och andra data. BRÅ redovisar till exempel kriminalstatistik så att "kvinnor och brott" bildar en urskiljbar kategori. Men en kategori är också ett namn på resultatet av den klassificering som människor gör av varandra i vardagligt tal och som ofta ligger till grund för slutsatser om mänskligt beteende. Genom att placera någon i en kategori – till exempel "kvinna bland kriminella" eller "kvinnlig kriminell" – aktiveras kulturellt etablerade förklaringar förknippade med den kategorin. Med Harvey Sacks termer: indelningen gör det möjligt att återopa *category-based explanations*, även på ett implicit sätt (Sacks, 1992/1998, vol. I., s. 337–338; Silverman, 1998, s. 75). Det vi försöker göra i den här artikeln är att avstå från att spekulera utifrån en given kategori av typen "kvinnlig kriminell". Vi vill i stället uppmärksamma aktiviteter i ett stycke intervjumaterial som genererats med hjälp av människor som på ett relativt fritt sätt förhåller sig till "sin" förväntade kategori. (Se Baker, 2002, för en snarlik ansats.)

I den här artikeln analyserar vi hur fyra medelålders kvinnor (41–60 år) med lång erfarenhet av brott och droger artikulera biografiska *accounts* och vändningar i forskningsintervjuer. Hur förklarar kvinnorna sina tidigare brott? Hur gestaltar de biografiska förändringar, i riktning mot ett liv utan brott? Syftet är inte att slå fast definitiva svar på de här frågorna utan att utforska dem och skissera tänkbara svar. Artikeln motiveras av en strävan efter att skärpa blicken för detaljer i före detta kriminella kvinnors berättelser, så att slentrianmässiga och klichébaseerade synsätt lättare kan kringgås. Med hjälp av begrepp som andra forskare använder blir analysen sannolikt överförbar (Fangen, 2005, s. 276 ff.), det vill säga möjlig att utveckla med liknande material. Vi försöker visa hur kvinnornas egna förklaringar och gestaltningar förhåller sig till teorier om brott, såsom teorier om neutraliseringar, emotioner, livsövergångar och kriminalitetsupphörande.

Kvinnors beteende mäts ofta med män som måttstock. Belknap (2000, s. 6) menar att när forskare inkluderar kvinnor i sina urval försöker de antingen belysa skillnader mellan kvinnor och män eller pressa in kvinnor i en manlig mall. Denna så kallade *malestream*-kriminologi har mött feministisk kritik (Lander, Pettersson & Tiby, 2003, s. 8 ff.). I den här artikeln går vi åt motsatt håll. Kvinnors mall står i centrum, det vill säga deras sätt att beskriva sin tillvaro och sin väg bort från ett liv i samhällets marginaler. Här ingår görandet av kön – framför allt i föräldraskap – men också görandet av avvikelsoecologi och så kallade upphörandeteorier, *theories of desistance* (Lilly, Cullen & Ball, 2007, s. 331–336; Carlsson, 2012, 2013; Maruna, 2001).

Berättelser, *accounts*, *doing gender* och vändpunkter

Berättelse, *doing gender* och vändpunkt har fungerat som ramverk för vår analys. Nära berättelsebegreppet har vi placerat vårt intresse för *accounts* eller förklarande redovisningar.

Presser (2009, s. 178) menar att kriminologer ännu inte har utnyttjat den potential som ryms i människors berättelser för att teoretisera brottsligt beteende. Berättelser kan fungera som verktyg för att upprätthålla *status quo* men de kan också bidra till att utmana uppfattningar om ett visst fenomen (Presser, 2009, s. 189 ff.). Berättelser utmärks i regel av att de förbinder händelser till ett följdriktigt förlopp, även om de också kan presenteras i lösare former (Riessman, 2008, s. 3). Genom att använda berättelser för att övertyga eller underhålla en publik kan människor artikulera personliga erfarenheter och begripliggöra sig själva (Presser, 2009, s. 179; Presser & Sandberg, 2015).

I brottsberättelser blir *accounts* särskilt intressanta, det vill säga yttranden som förklarar egna eller andras oförutsedda eller olämpliga beteenden (Scott & Lyman, 1968). Detsamma gäller neutraliseringar av normbrott (Sykes & Matza, 1957) efter-

som de innebär att berättaren skyddar sig mot det skuldbeläggande som brottslighet ofta innebär. En berättelse kan i sig utgöra en *account* (t.ex. en *sad tale*, Scott & Lyman 1968, s. 52; Warren & Messenger, 1988) men den kan också fläta samman en serie *accounts* (Wästerfors, 2004, s. 163 ff.). Narrativa perspektiv innefattar alltså inte bara studier av berättelsers innehåll, det vill säga *vad* någon berättar (tematisk analys), utan även *hur* det berättas (performativ analys, Riessman, 2008, s. 53 ff., 105 ff.). Med avseende på det sistnämnda kan även emotioner ha stor betydelse. Katz (1988) menar att vissa känslor kan vara avgörande när människor begår brott i och med att de stärker det brottsliga engagemanget; gärningspersonen blir "förförd" av situationen. Lockande känslor – "avvikelsens rus" – kan sedan föras in i en brottsberättelse och visas upp, dramatiseras eller problematiseras av berättaren. Emotioner tillskrivs då förklarande status.

Begreppet *doing gender* myntades av West och Zimmerman (1987) och fick stor genomslagskraft. I kriminologi har det bland annat använts av Messerschmidt (1993; 2004). Teorin om *doing gender* tar avstånd från att könsordnat beteende skulle vara statistiskt och att det enbart skulle finnas *en* standard för vilka beteendemönster som tillåts för respektive kön. I stället menar West och Zimmerman (1987) att ett kontinuerligt åstadkommande av kön är oundvikligt i ett könsordnat samhälle. Människor försöker framträda som könsmässigt begripliga och igenkännbara, *accountable*, och därmed återspegla de förväntningar som kringgärdar män respektive kvinnor i specifika kontexter (Messerschmidt, 2004, s. 37; Carlsson, 2013, s. 664–665; jfr Garfinkel, 1967, kap. 5). Därmed går det att urskilja hur människor förhåller sig till könsordning i samhället – även i sitt berättande – och hur denna ordning hanteras och återskapas. Kön är inte enbart en aspekt av vad människor "är" utan något de gör (West & Zimmerman, 1987, s. 136, 140). I och med att vi självreglerar vårt beteende i ljuset av samhällets normer krävs anpassningsbarhet efter omständigheter och situationer (Messerschmidt, 1993, s. 79 f.).

Narrativa perspektiv, *doing gender* och *accounts* förtjänar mer nyanserade översikter än vad en artikel som den här tillåter. Runquist (2012, s. 88–102) påpekar att bara "floran av översättningsvarianter" av *accounts* i dag är ganska vildvuxen. Han följer Antakis (1994, s. 66) uppmaning om att hålla terminologin så enkel som möjligt. Runquist (2012, s. 92, not 5) visar också att Scott och Lymans välciterade artikel om *accounts* kan föras tillbaka till Harvey Sacks och etnometodologin, vilket ligger nära vår ansats. Människor förklarar saker och ting – och förklarar sig själva – som en del i ett dagligt iordningställande av den sociala verkligheten (Potter, 1996/1997, s. 61). Som Baker (2002) visar kan den bredare och mer subtila förståelsen av *accounts* vägleda forskare som försöker närma sig intervjumaterial som interaktiva händelser snarare än rapporter. Nu måste inte enbart det flagrant olämpliga eller oförutsedda stå i centrum – även mycket annat förväntas bli ursäktat och rättfärdigat. Det, i sin

tur, förutsätter en performativ syn på berättande. Analytikern måste uppmärksamma mer än innehållet. Om inte berättandets utformning beaktas går det inte att skilja ut *accounts*, än mindre berättelser *som* accounts.

Begreppet vändpunkt, slutligen, förknippas här med kriminologiska livsloppsteorier. Laub och Sampson (2003, s. 4, 34) betraktar livet som alltför dynamiskt för att man enbart ska ta hänsyn till riskfaktorer när en individs kriminella beteende ska förklaras; de vill visa hur brottslighet framträder i ett livslopp (Sampson & Laub, 1993). Utöver kontroll betraktar Sampson och Laub en rad andra faktorer som relevanta för att kunna förstå debuten till, kontinuiteten i och avståndstagandet från ett kriminellt beteende (Laub & Sampson, 2003): åldrande, aktörskap, situationella val, rutinaktiviteter samt kulturella, strukturella och sociala kontexter. Så kallade livsövergångar (*transitions*) – till exempel att bli förälder, att gifta sig, att bilda familj eller hamna på anstalt (Sampson & Laub, 1993, s. 8, 211, 219 ff.) – kan innebära att individen bryter sig loss från ett liv med kriminalitet (Laub & Sampson 2003, s. 149). De bildar då en vändpunkt (Carlsson, 2012, s. 3).

I den här artikeln ansluter vi oss till uppfattningen att kriminalitetsupphörande knappast består i en enskild, abrupt händelse (en ”punkt”) utan snarare en gradvis process eller sicksackväg (Maruna, 2001; Carlsson, 2012). Händelser i livet sätter processer i rörelse (mot att exempelvis sluta med kriminalitet) men rörelsen innebär att den enskilde kan driva fram och tillbaka snarare än röra sig på ett enkelriktat sätt (Carlsson, 2012, s. 4; jfr Matza, 1964). Vi utgår från en sådan tolkning för att närmare undersöka vad den kan tillföra vår analys av kvinnornas berättelser samt vice versa: vad narrativ analys kan tillföra forskning om vändpunkter.

Giordano, Schroeder och Cernkovich (2007) anser att Laub och Sampsons (2003) studier kan vara fruktbara för att förklara vilka mekanismer som blir aktuella när människor upphör med normbrytande beteende, men de menar också att Laub och Sampson tillskriver vissa livsövergångar, såsom ”the good marriage”, alltför stor vikt. Att aktören blir konform beror inte nödvändigtvis eller enbart på den nya kontroll som ett visst förhållande medför. I stället kan människor vid vissa tillfällen i livet få chansen att se sig själva på ett alternativt sätt – ett socialt och självkonstituerande rollövertagande (Mead, 1934/1967, s. 153–158). Som vi ska visa ligger våra resultat nära Giordano, Schroeder och Cernkovichs (2007) när det gäller den biografiskt ”vändande” betydelsen av de intervjuade kvinnornas berättelser om moderskap, men det finns också skillnader. När Giordano, Schroeder och Cernkovich granskar känslor i före detta kriminellas livsberättelser uppmärksammar de främst spänning, ilska, depression och kärlek. Skam ägnas mindre uppmärksamhet och ett genusperspektiv saknas.

Metod och material

För att inhämta berättelser från kvinnor med kriminella erfarenheter krävs ett strategiskt eller målstyrt urval (Hennink, Hutter & Bailey, 2011, s. 84; Bryman, 2008, s. 392). Samtal gjordes till kriminalvårdsanstalter, brev skickades till intagnas förtroenderåd, men trots det blev det ingen intervju. Stränga sekretessregleringar gjorde att vi bytte strategi. Vi vände oss till en ideell förening vars syfte är att hjälpa före detta kriminella och missbrukare och vi kom då i kontakt med en första intervjuerson. Kontakten med tre andra intervjuersoner etablerades genom ett så kallat snöbollsurval där vi frågade vår första informant om denne kunde rekommendera eller fråga nya deltagare (Denscombe 2009, s. 38).³ Utskrifterna har sedan jämförts med intervjumaterial från ett tidigare projekt om kriminalvårdsanstalter, där bland annat fyra kvinnor med kriminella erfarenheter hade intervjuats (Wästerfors, 2007/2013). Jämförelsen gjorde det enklare att identifiera vad som utmärker just dessa kvinnors berättande, till exempel vad gäller deras förklaringar, biografiska vändningar och inslag av så kallad *redemption script* (Maruna, 2001). Gemensamma kriterier var att kvinnorna skulle vara i medelåldern, ha dömts för brott och kunna återge personliga minnen förknippade med en kriminell livsstil (jfr Åkerström, 1993).

Intervjuerna ägde rum på kvinnornas arbetsplatser eller i deras hem (jfr Hammersley & Atkinson, 2007, s. 116 f.). Via telefonkontakt samt en skickad förfrågan fick kvinnorna information om studiens syfte, att deltagande var frivilligt, att materialet anonymiserades samt att resultaten enbart skulle användas för forskningsändamål (Bryman, 2008, s. 131 f.). Inför intervjuerna konstruerades en intervjuguide med teman⁴ som präglas av litteratur om ämnet, våra föreställningar om och erfarenheter av kriminella kvinnor samt vårt intresse för genus och emotioner.

Under samtalen strävade vi efter att låta de intervjuade berätta fritt om sina liv, inte avbryta eller ingripa allt för mycket samt ställa hur- i stället för varför-frågor eftersom varför-frågor ibland kan upplevas som anklagande (Becker, 2008, s. 69). Vid några tillfällen försökte intervjupersonerna få bekräftat huruvida deras svar levt upp till våra förväntningar (Hammersley & Atkinson, 2007, s. 110, 156), exempelvis genom frågor som "är det svaret ni är ute efter?" Kvinnorna uttryckte ibland en osäkerhet när de "svävat ut" i sina svar, exempelvis när vi ställt frågor om deras bakgrund och kriminalitet. Samtidigt visade de att de kände sig bekväma i intervjusituationen och fria att styra samtalet. I analysen betraktar vi oss som aktiva uttolkare med speciella för-

3 Endast den första intervjuersonen är alltså kopplad till föreningen.

4 Intervjuguidens teman inkluderade bakgrund, känslan av att begå brott, syn på kvinnlighet och manlighet, syn på ens eget handlande, hur andra ser på ens handlande, känslan av att åka fast, känslan av att vara intagen, relationer och bemötanden i förhållande till myndigheter samt positiva och negativa erfarenheter av att vara intagen. Intervjuguiden formades utifrån studiens narrativa ansats genom att bestå av berättarvänliga teman, som intervjuaren försiktigt försöker ta den intervjuade på en "rundtur" genom (Ryen, 2004), snarare än en lång serie detaljfrågor.

väntningar. Inledningsvis misstänkte några av oss till exempel att skam skulle göra sig gällande som en dominerande känsla men efter hand förstod vi att även andra känslor kom till uttryck i kvinnornas berättelser.

De transkriberade berättelserna blev först föremål för en naturalistiskt inspirerad analys. Det hjälpte oss att kartlägga materialet och göra det mer lätthanterligt. Därefter använde vi performativ analys för att uppmärksamma hur personerna formulerar sina historier och framställer sig själva (Riessman, 2008, s. 53 ff., 105 ff.). Kombinationen innebär alltså både naturalistiska och etnometodologiska inslag. Att finna balansen mellan dem ligger nära det som Gubrium och Holstein (1997, s. 118 f.) kallar *analytic bracketing*; analytikern växlar mellan att uppmärksamma *vad* och *hur* i det aktuella materialet. I artikeln märks det genom att vi ömsom återger kvinnornas berättelser (innehållet), ömsom zoomar in deras formuleringar och interaktionen med intervjuarna (formen). Analysen resulterade i två övergripande spår: förklaringar av kriminalitet och biografiska vändningar. Spåren identifieras genom upprepad läsning av utskriften och ett sökande efter återkommande ämnen. Inom spåren placerade vi sedan vårt intresse för berättandets former och emotioner, *doing gender* och identitetsproduktion. När vi mer i detalj angrep citaten försökte vi placera dem så att de enklaste eller tydligaste sekvenserna lades först och därefter mer komplicerade eller svårtydda utdrag. På så sätt kunde vi successivt formulera våra tolkningar. Här hämtade vi inspiration från analytisk induktion (Runquist, 2012, s. 159–163; Wästerfors 2008).

För att ge stadga till nedanstående analys vill vi kort presentera de intervjuade. Anna är 50 år och har använt droger under större delen av sitt liv. Hon greps av polisen första gången som 14-åring och har dömts för våldsbrott, våld mot tjänsteman och narkotikabrott. Hon fick en son i tjugofemårsåldern och har i dag nära kontakt med honom. Hon har delvis växt upp i en fosterfamilj. Emma är 41 år och har också levt med droger under många år men i dag är hon nykter. Hon har begått stöld, dömts för en stöld och även för narkotikabrott. Hon lever med en sambo och sin dotter som hon tidigare tvingats lämna bort. Hon kommer från ett välbärgat hem och har gått i privatskola. Lina är 43 år och kom som 15-åring till Sverige från ett annat nordiskt land. Hennes föräldrar använde droger och det har även Lina gjort. Hon har varit hemlös, prostituerat sig, begått stöld och narkotikabrott och varit intagen på kriminalvårdsanstalter och behandlingshem. Hon har en dotter som hon frivilligt lämnat bort. Sara är 60 år gammal och har tre döttrar, varav den äldsta blivit bortlämnad till Saras syster. Hon började med droger som 12-åring och dömdes till skyddsanstalt som 17-åring. Hon har begått inbrott, stöld och langning och blivit gripen på en bank i färd med ett bedrägeri. Sara beskriver sin barndom som ”jättebra”.

Samtliga intervjuade har använt droger och dömts för brott. Tre av de intervjuade har varit intagna på anstalt. Alla har barn.

Förklaringar av kriminalitet

En framträdande typ av redovisande förklaringar i vårt material består av *sad tales* eller tragiska livsberättelser (Scott & Lyman, 1968, s. 52; jfr Goffman, 1961/1990, s. 67). De intervjuade kan berätta om uppväxt och bakgrund på ett sätt som särskilt uppmärksammar ett dystert förflutet ("an extremely dismal past", Scott & Lyman, 1968, s. 52). Anna berättar om en "dysfunktionell familj" där mamman söp med sin handläggare på socialtjänsten och där mammans fyllekompisar samt brodern i en fosterfamilj fögrep sig på henne. Vid sju års ålder placerades hon inom barnpsykiatri, därefter i fosterfamilj. Hon rymde, placerades på institutioner och började använda droger. Hon är "född och uppvuxen med stryk", säger hon, "jag kunde bara slåss", och hennes aggressivitet har följt henne genom åren. Som tolvåring började hon använda droger och "hittade hem", det vill säga hon fann likasinnade i den kriminella världen. Hon började leva ett kriminellt liv: stölder, narkotikabrott, misshandel.

Emma, däremot, kom från ett förmöget hem men började tidigt dricka mycket alkohol; "nedsupen" vid 15 år, som hon säger. Hon provade andra droger men kom gång på gång tillbaka till sin "huvuddrog". Hon identifierar sig starkt som "beroendesjuk", "som en diabetiker" med beroendestörning. Som ung ville hon revoltera mot samhället och dess orättvisor (hon kallar det "samhelvetet"). När hon under en period provade hasch började hon också sälja hasch och drogs in i kriminalitet: stölder, häleri, narkotika- och alkoholförsäljning.

Ibland tillskrivs droger och kriminalitet ett eget och ytterst mörkt aktörskap i intervjuerna – "drogerna eskalerar och kriminaliteten eskalerade", säger Anna, "jag åkte in och ut ((på anstalt))"⁵ – som om berättelsens huvudperson tidigt förlorar kontrollen och rycks med i en virvel av elände (jfr Maruna, 2001, s. 94, 87: "ensnared in the vicious circle of crime and imprisonment"). Särskilt droger tillskrivs stor betydelse, ibland med stöd från intervjuerna.

Sara: Och, erhm, började ju droga när jag ((var)) tolv och började sätta sprutor som fjortonåring och, erhm, då blev det ju per automatik att man blev kriminell.

André: Ja, det brukar ofta gå hand i hand.⁶

5 Anna säger också att hon "slussats runt" mellan myndigheter på grund av att ingen "orkat sätta sig ner och ta tag i problemet". Även här skingras hennes aktörskap; i sådana passager framställer hon sig mindre som huvudperson och mer som objekt för ett okontrollerbart skeende.

6 Intervjuerna har skrivits ut med hjälp av en uppsättning enkla transkriptionstecken:

-	stakning, avbrutet tal	—	överlappande tal
(.)	paus i en sekund	((skämtsamt))	utskrivarens tillägg eller kommentar
[[skratt]]	icke-verbala signaler	[...]	utesluten passage
"nej, gå ut!"	röstförändring, recitation		

Stora drogkostnader och illegal handel i kombination med små egna resurser (kvinnorna är unga och utbildade när de börjar) lägger på ett underförstått sätt fundamentet för brottslighet, såsom det beskrivs i samtalen ("per automatik [...] kriminell", "hand i hand"). Utan brott blev det svårt att få tag i mycket pengar.

André: Vad drev dig till att begå dessa, de här brotten?

Lina: Det var ju– erhm– överleva (.) pengar, alltså jag måste ha pengar till droger.

Så långt fungerar alltså *sad tales* som kvinnornas förklarande berättelser. De mörka stråken accentueras och tidig social olycka presenteras.

André: Okej, om du vill ta och berätta lite om dig själv. Du kan börja precis var du vill i ditt liv.

Lina: Jaa, nee, jag är ((ålder)) år då. Född i ((land)) som ni hör–

André: Mm–

Lina: Och, erhm, jag, alltså mina föräldrar var ju också missbrukare så att redan när jag föddes så blev jag omhändertagen och hamnade i en sånt fruktansvärt fosterhem så att redan när jag var åtta år så hade jag bestämt mig. "Vad ska du bli när du bli stor?", så sa jag "Jag ska bli narkoman."

André: Oj.

Lina: Det var– det var det jag gick ((in)) för, så att jag sket ju liksom i allt, skola och allt.

Intervjuarens "du kan börja precis var du vill" besvaras ganska direkt med en *sad tale*: missbrukande föräldrar, "fruktansvärt fosterhem", en tidig identifikation som narkoman. Att animera och citera sig själv som liten (s.k. *reported speech*, se t.ex. Riessman, 2008, s. 112; Adelswärd, Holsánová & Wibeck, 2002) skapar trovärdighet och bidrar till att framställa Linas livslopp på ett begripligt och koherent sätt. Profetian framstår som om den kommer "direkt" från den åttaåriga flickan och den blev sann. I interaktionen med intervjuaren använder Lina den tragiska berättelsen för att göra sig *accountable*: redovisningsbar, förklarlig, sammanhängande.

Berättelserna ordnar händelser så att den ena leder till den andra (missbrukande föräldrar ledde till omhändertagande som ledde till fosterhem och, längre fram, eget missbruk) men förbindelserna är mer antydna än specificerade. Lyssnarna antas känna igen en *sad tale*. Den mottas respektfullt av intervjuarna, troligen eftersom den ingår i samtalets bakgrundsförväntningar (Scott & Lyman, 1968, s. 52–53). Kvinnorna är uppsökta för att berätta om sina tidigare kriminella liv, de har gjort det förut och deras livshistorier läggs till rätta därefter. En skisserad (snarare än fullständig) *sad tale* blir då tillräcklig.

Anna: Sen blev jag flyttad till en fosterfamilj [...], erhm, och trodde allting skulle bli jättebra och det visade sig att brodern till pappan i familjen, han tyckte också om unga flickor, va, så då fortsatte dom här sexuella övergreppen och grejer, va.

André: Du har inte haft det lätt.

Anna: Och rymde därifrån, erhm

En tragisk berättelse tjänar alltså som övergripande förklaring och respekteras av intervjuarna. Men när vi granskar transkriptionerna mer i detalj framkommer åtminstone tre komplikationer.

För det första (1) inflikar kvinnorna fragment som anger att livet som kriminell inte enbart var tragiskt utan också givande. Ett slags mindre utvecklad *happy tale* skymtar, då och då. "Jag har haft mycket roligt under mina 30 år i missbruket också", säger Anna. På liknande sätt säger Lina "det var så roligt där inne också" och syftar på livet på anstalt och gemenskapen där, "alla mina vänner var ju där, mina väninnor var ju där på ((anstalt)) [...] det var som rena kollon [[skratt]]". Nyckelordet verkar vara "också". *Bredvid* det dystra fanns något annat. Lina beskriver vilket lyft hennes självförtroende fick första gången hon injicerade. "Yes, så här ska jag vara i stället, jag vågade prata med folk och så."

På frågan om hur det känns att begå brott berättar Sara att det är "jättespännande" att "smäcka upp" en dörr vid ett inbrott ("då blir det yees!"). När man sedan "går där inne" i huset man brutit sig in i fylls man av spänning och glädje samtidigt som man är "jätterädd att man ska torska". Lyckas stölderna känner man lättnad.

Här skymtar alltså kriminalitetens lockelser i narrativ form. En *sad tale* förblir intakt men inte komplett. Den naggas i kanten av det slags emotionella, fenomenologiska och interaktionistiska förklaringar som Jack Katz (1988) undersökt (jfr Åkerström, 1993, s. 29, 90, 139). Skam och ånger är långtifrån de enda känslor som nämns eller visas upp; här finns även glädje, stolthet, ilska och frihetskänsla. Men kombinationerna förtar knappast tyngden i eländesskildringarna. Kvinnornas engagemang i inbrott, stölder, våldsbrott, droganvändning och droghandel framstår snarare som än mer trovärdigt när det inkluderar en attraktion.

För det andra (2) markerar kvinnorna även formmässig distans till sina förklarande berättelser. De har tidigare blivit intervjuade av studenter och berättat om sitt liv i tolvstegsgrupper eller föreningar, i likhet med de AA-grupper vars mönsterberättelser Cain (1991) har undersökt. De använder begrepp från behandlingsdiskurser och hjälpprogram (*beroendestörning, dysfunktionell, huvuddrog*). Ibland ger de intryck av att "spola fram" berättandet. "Nu tar jag bara kort", inflikar Anna, "ska ni ha hela min lifestory så får vi sitta här till i morgon eftermiddag". Att livet har blivit en historia visas i berättandet.

Än tydligare blir distansen i kvinnornas återgivning av *accounts* som de tidigare

anfört men i dag inte längre tror på. Det kriminella livets neutraliseringstekniker (Sykes & Matza, 1957) kan på så sätt ringas in, beskådas, och ratas i berättandet.

Förklaringarna kan å ena sidan sorteras: bortförklaringar skiljs från "riktiga". "Jag kan inte skylla på drogerna", säger Anna och menar att våldsbrotten hade hon gjort ändå, "för att jag är född och uppvuxen med stryk". Drogerna blir i hennes framställning en falsk förklaring, uppväxten en äkta. Å andra sidan kan även falska förklaringar definieras som betydelsefulla i det avseendet att de en gång i tiden neutraliserade normbrott. En falsk förklaring har uppfattats som sann och därmed fått sanna konsekvenser. Kvinnorna gestaltar på så sätt *tidigare verksamma* versioner av Sykes och Matzas (1957) tekniker.

Emma, till exempel, berättar att när hon började sälja hasch som 14-åring jämförde hon med alkohol. Att supa skapar bråk och våldtäkter medan hasch – "guds gräs" – skapar lugn och harmoni. "Vad är det för problem med det jämfört med det skitet som alkoholen gör?" Emma säger att hon gick "in i andra tankebanor" och var "tvungen att skapa rättfärdiganden". Hon placerar sitt gamla jag i en ironisk ram: att röka hasch, spela gitarr – "peace, love and understanding" – och lära sig "allt från Frank Zappas texter" kunde väl inte vara så farligt. Genom ord som "rättfärdiganden" och "anledningar" (och skildringar av en tillvaro utan vuxna som kunde ifrågasätta förklaringarna) framställer Emma sin debut i den kriminella världen som beroende av en viss uppsättning neutraliseringar som hon idag utmålar som naiva och tar avstånd från.

Sara berättar att hon "stal från dom stora företagen" när hon snattade. Därmed kunde hon upprätthålla känslan av att vara "en schysst tjej". När hon sedan började med inbrott "då försvarar jag ju mig med det där med att jag stökar ju aldrig ner i onödan":

Sara: Alltså såna ba- förklaringar inför mig själv för jag- jag är uppvuxen helt annorlunda, hade en jättebra barndom och att man liksom inte skall stjäla från andra, man ska inte göra det och inte det, då kunde jag bli [...] liksom förfärad hur någon hade ibland om man var med någon annan om man knäckte en lägenhet och dom, du vet, dom bara slet ut lådorna, då blir man ju helt förfärad liksom—

André: —Oj

Sara: Men när man öppnade deras ytterdörr och stal deras grejer (.) guld och allting sånt, det försvarade jag ju för jag gjorde inte någon oreda alltså.

Sara, som även berättar att hon började ta droger vid tolv års ålder och "springa utanför lagen" som 14-åring, betonar alltså här "en jättebra barndom" som knappast kan anföras som förklaring till stöldbrott. Hennes dåtida sätt att "försvara" sig (hennes stölder var prydligare än andras), däremot, definieras i dagens livsberättelse som förklaring. Brotten blev "skeva i mitt huvud", säger Sara.

Lina talar på liknande sätt om tidigare rättfärdiganden. Hon hade en "liten moral" när hon gjorde inbrott. Hon tog inte från vänner och intalade sig att offren inte "lider av det".

Lina: Ja, va fan, man måste göra något för att tycka att man är okej ändå.

André: Mm, jo det är klart.

Det Lina syftar på här ("man måste göra något ...") är alltså inte brottet i sig utan förklaringen av det, närmare bestämt den för henne då verksamma förklaringen. Förklaringen förklarar hon i sin tur: "... för att tycka att man är okej ändå". Att vidmakthålla en moralisk eller respektfull självbild blir dagens *account* för den *account* som Lina då använde.

I berättelser av den här typen framträder alltså en lökstruktur av *accounts*. Berättaren ger förklaringar till (det tidigare användandet av) förklaringar. Förklaringarna av förklaringarna bottenar i motsvarigheter till det akademiska argument som Sykes och Matza anför (1957): en kriminell aktör ingår i samma moraliska universum som andra. "Man överträder fler och fler moraliska gränser ((som kriminell))", säger Emma, "och så måste man ju rättfärdiga det inför sig själv".

I relation till narrativ kriminologi (Presser, 2009) kan vi konstatera att de perspektiv som narrativa analytiker använder (se t.ex. Liljeholm Hansson, 2014, s. 81–83) också används av berättare. Förklaringarna av förklaringarna ger prov på dels den ändlösa serie *accounts* som Garfinkel (1967, s. 25 ff.) identifierar som essentiella för att konstituera all social verklighet, dels det faktum att berättarna agerar som vardagliga etnometodologer gentemot sådana serier. I sitt förflutna finner de *accountability*. Vi kan också konstatera inslag av så kallad förminskning av kriminalitetens tidigare positiva emotioner (*diminution*, Giordano, Schroeder, & Cernkovich, 2007, s. 1 624 ff.).

En tredje komplikation i kvinnornas *sad tales* (3) rör *doing gender*. Görandet av kön finns insprängt i berättelserna. När Emma berättar om hur hon som "beroendesjuk" stannade i utvecklingen och bara tänkte på sig själv och drogerna, då spelade hon "ett socialt spel" och manipulerade sin omgivning, säger hon. Hon gjorde allt för att fortsätta dricka.

Emma: Så kommer– av den här manipulationen– vi då som är tjejer vi liksom, som redan har en skillset där vi har det här inbyggt i oss, vi blir liksom ännu värre på det här på något sätt.

André: Mhm.

Emma: Och får ännu svårare, vi måste hålla masker på ett sätt som en kille aldrig måste.

”Vi då som är tjejer, vi blir liksom ännu värre” – Emma anför en könsbunden ”skillset” där kvinnor anses mer intrigerande än män och samtidigt föremål för särskilda förväntningar om att *inte* vara normbrytande och elaka (”vi måste hålla masken ...”). Emma talar om ”fyllekärringar” på liknande sätt; hon anser att de blir särskilt råa just såsom kvinnor. Sara säger att det anses ”smutsigt” att ”vara mamma och kriminell” eftersom en kriminell kvinna bryter mot sin ”fortplantningsinstinkt” när hon försummar sina barn. ”Jag vet inte hur jag skall förklara– men det är mer accepterat att män blir elaka och kriminella.”

Emma: Kvinnor blir inte direkt kriminella om de inte har missbruk i bakgrunden, ofta är det så [...] för oss är det inte så jävla ballt egentligen utan för oss blir det liksom– ja– det hör ihop med vårt beroende.

På så sätt begripliggör kvinnorna ett kriminellt beteende i termer av drogberoende och samtidigt i termer av föreställningar om normativ femininitet (Lander, Pettersson & Tiby, 2003, s. 33). Att göra kön – både med biologisk och sociologisk bas (t.ex. fortplantningsinstinkt respektive förväntningar) – blir en integrerad del av kvinnornas *sad tales*.

Om vi sneglar mot tidigare akademiska förklaringar av kvinnor och brott (Lilly, Cullen & Ball, 2007, s. 207–231) blir parallellerna tydliga. Även de intervjuade kvinnorna använder ömsom essentialistiska bilder (t.ex. kvinnor som väsentligen ”jiddrande”, intrigerande, invecklade, ”multitaskande”), ömsom konstruktionistiska. Här finns även spår av frigörelseteorier, såsom när Emma säger ”jag var aldrig beroende av någon man”. I Saras berättelser om brott framstår hon som ytterst självständig.

Sara: Jag var liksom den som inte var rädd för att gå ut och knäcka en bil och sådär (.) ja, tyckte det var helt okej– jag– kunde– kom det någon där och hota mig så var jag ju inte rädd för att slåss.

Biografiska vändningar

En annan kvalitet i materialet består av dramatiserade förändringar i kvinnornas biografier. På ett översiktligt plan går det att identifiera en rad artikulera vändpunkter både till och från kriminalitet. Följande nämns som vändningar från kriminalitet:

- att bli gravid och föda barn
- att lämna ifrån sig sitt barn
- att barnet börjar ta droger

- att möta någon som verkligen tror på eller "ser" en
- att ens förälder bryter ihop på grund av kriminaliteten
- att komma in på anstalt eller behandlingshem
- att skaffa jobb
- att vara nära att dö
- att äntligen få en bra behandling
- att bestämma sig för att bli drogfri och nykter.

På så sätt återfinns gestaltade vändpunkter, det vill säga avgörande händelser eller erfarenheter som "omdirigerar" livsloppet (Sampson & Laub, 1993, s. 8, 219 ff.; äktenskap, anställning och militärtjänst har identifierats bland män i amerikansk kontext; jfr Carlsson, 2012). När intervjuaren frågar Emma "hur kom du ut ur det här?" svarar hon "jag blev anmäld" och att hon i dag känner tacksamhet mot denna anonyma anmälare.

Emma: För jag gick ju med Julia på– vid cykelbanan här vid ((geografisk plats)) vid ((geografisk plats)).

Hanna: Det är din dotter?

Emma: Ja, precis och plötsligt, då var hon bara två och jag hade ju en sån här otrolig mask. Jag var ju otrolig på att hålla färgen, så plötsligt så bara vinglade– sprang hon ut i cykelbanan och där tappade jag fattningen och vinglade till och liksom bara "åh gumman" [[famplar i luften med händerna och lutar sig snett i soffan]] och där var det någon som såg att jag var packad och då har dom ringt socialen som ringde polisen så att dom kom alltså inom tio minuter och då var jag liksom redan på väg hem men jag var rätt lätt att känna igen liksom och barnet och allt det– det var faktiskt bara tjugo meter innan min port eller något sånt så svänger polisbilen upp bakom mig.

Hanna: Mhm.

Emma: Och där blir det ju anmälan om barn i fara och på den svängen var det in i behandling och sånt ju.

Dramatiken blir tydlig. Emma kunde inte längre hålla masken. Hon vinglade till och tappade fotfästet, även i livet i stort. Övergången från imperfekt till historisk presens – "så svänger polisbilen upp bakom mig" – accentuerar berättelsens höjdpunkt (Riessman, 2008, s. 113). Intervjuaren tar emot berättelsen som ett svar på frågan "hur kom du ut ur det här?" Livet vände när Julia sprang ut i cykelbanan och mammas berusning avslöjades, "på den svängen var det".

Genom att gestalta sådana händelser som vändpunkter kommunicerar kvinnorna (med intervjuarnas stöd) en tro på ungefär samma typ av omdirigerande tillfällighe-

ter och krafter som Sampson och Laub (1993) identifierat. Kvinnorna kan uttryckligen använda ord som "händer" och "händelser" i denna bemärkelse. "Det hände någonting", säger Lina och syftar på slutet av sina åtta år som hemlös narkoman, "jag kände jag dör om jag fortsätter, jag måste sluta ((med droger och kriminalitet))". "Det hände något med mig", säger Emma på liknande sätt när hon talar om sin graviditet och att hon då kunde minska drickandet. Ytterligare ett exempel: "Och det var väl någonstans där jag bestämde mig", säger Anna och syftar på när hon fick reda på att hennes son hade börjat använda droger, "fan, nu måste du sluta ((sade jag till mig själv))".

Vissa gestaltningar innefattar betydelsefulla personer, framför allt barnen (vi återkommer snart till dem) men också andra: pappan som grät när Anna ringde från en anstalt, en "gubbe" på ett tolvstegsmöte som sade till Emma "du, det finns inga roliga fyllor kvar":

Emma: Svinet. Det gjorde så ont men det var den första människan i hela mitt liv som nådde in i mig och det är någonting visst med oss som har samma störning, vi kan nå in i varandra. Jag vet inte varför det är så.

Hanna: Mhm.

Det är alltså tydligt att berättelserna rymmer avgörande erfarenheter och personer som spetsar till berättandet. Ändå ter sig en uppfattning om fasta vändpunkter som tolkning av *allt* narrativt material alltför schematisk. Talet om livsförändrande händelser i en stark äktenskaplig anknytning eller jobbstabilitet (Sampson & Laub, 1993, s. 240) blir missvisande om materialet granskas mer i detalj. Det finns åtminstone två anledningar.

Först det första (1) är "punkten" i "vändpunkt" svårare att nagla fast än man först tänker sig (jfr Carlsson 2012, s. 3–4). Om man tar hänsyn till fler detaljer från materialet, ofta utspridda i samtalen, blir det uppenbart att biografiska förändringar framställs som utdragna, vacklande eller böljande. Vissa händelser förblir onekligen viktiga men då mindre som definitiva vändpunkter och mer som varningsklockor, insikter eller "knuffar" i anti-kriminell riktning. Den "punkt" som vid första anblicken tycks relativt distinkt är långt mer suddig om vi lyssnar ordentligt. Den framstår mer som ett vinddrag eller stråk, som en omständighet i ett slags framväxande riktning snarare än en vändning mot en annan och linjär utveckling (Carlsson, 2012, s. 10).

Emmas berättelse om hur hennes alkoholism blev avslöjad (och hur hon miste vårdnaden om sin dotter) kan tjäna som exempel. Så här fortsätter samtalet efter förra citatet:

Emma: Och där blev jag inte nykter men fjorton månader och sånt efter att jag klev in på min första behandling så blev jag nykter på egen hand.

Hanna: Hur upplevde du behandlingen av, alltså med myndigheter var det liksom?

Emma: Jag tyckte ju, min socialtjänst gjorde ju så gott dom kunde. Då tyckte jag dom var ett hot men [...] jag hade ju fantasier om hur jag skulle connecta med mitt barn innan hon föddes. Då tyckte jag att jag hade blivit svinnig i mitt drickande när jag valde att spara, behålla henne att jag skulle få ett barn. Så då drack jag bara fem-tio öl om dagen.

Händelsen på gatan kvarstår som avgörande men den biografiska förändringen framstår nu som mer utdragen. Behandlingen tog fjorton månader och Emma markerar att hon försökte dra ned på drickandet redan under sin graviditet, alltså mer än två år tidigare.

Senare berättar Emma att dottern var fyra när hon "lämnade henne till barnhemmet", "men hon var ju alltså två när jag blev anmäld så de hann gå lite tid mellan där". "Jag fick ju behandling först när hon var tre." Avgörande i Emmas livsberättelse är av allt att döma inte en enskild händelse med dottern utan dottern som sådan. Gentemot henne granskar Emma sig själv och beskriver sin förändring. Signifikativt är att dotterns ålder bildar stommen i vad Sacks (1992, vol. I, s. 36–37) kallar en privat kalender. I stället för att nämna årtal och datum på ett konventionellt sätt (t.ex. "jag började i behandling i januari 1999") fäster Emma sin livshistoria vid dotterns åldrar.

Här blir Giordano, Schroeder och Cernkovichs (2007) iakttagelser relevanta. Det emotionella som kan leda en förändring från kriminalitet och sociala avvikelser in i mer konventionella livsstilar är beroende av rollövertaganden. Det handlar inte enbart om kontrollen av Emma – den anonyma anmälarer, polisringripandet, behandlingen och så vidare – utan också om att dotterns existens gör det möjligt för Emma att gestalta sig själv från dotterns synvinkel. Att hävda att materialet kan likställas med en narrativ version av Sampson och Laubs vändpunktsteori blir alltså förenklat. Snarare kombinerar kvinnorna kontrollberättelser med interaktionistiska identitetsberättelser, där det egna barnet ges en biografiskt "vändande" innebörd. I ljuset av barnets perspektiv – såsom det gestaltas narrativt – framstår livet som kriminell narkoman eller alkoholist som ohållbart. Det nutida berättarjaget "förminskar" positiva emotioner förknippade med brott och "förstorar" moderskänslor (jfr Giordano, Schroeder & Cernkovich, 2007, s. 1 624 ff.).

I Emmas berättelser markeras dotterns betydelse när hon beskriver att hon "fick ju växa upp med att gå på tårna för hur jag mädde i stället för att utveckla sin egen intressesfär". Skam blir tydligt gestaltad när hon säger att "det har ju påverkat henne på alla plan och det är ju något jag får leva med i hela mitt liv". Lina berättar i ungefär samma anda att hon svikit sin dotter många gånger men "nu tror hon ju på mig, det är jävligt skönt alltså". "Det positivaste av allt är att jag fått min dotter tillbaks."

Anna beskriver den dagen då hon födde sin son som ”den bästa och lyckligaste dagen i hela mitt liv” och hon lovade ”det här lilla knytet att aldrig någonsin svika honom”. Hon höll sig drogfri i tre år men sedan separerade hon från pojken pappa och fick helgerna för sig själv. Då började hon dricka igen. Strax innan sonen började skolan fick hon lämna honom ifrån sig, ”drogerna hade tagit över hela mitt liv”. Först när sonen var äldre och själv börjat använda droger bestämde hon sig definitivt för att sluta – för att kunna hjälpa honom. Nu bor hon och sonen nära varandra.

Anna: Och han är också drogfri i dag, det har varit, det har varit en kamp, det har varit en kamp, det har varit en, uhm

Hanna: Turbulent?

Anna: Jaah, verkligen asså, och jag har varit jätte– asså jag har varit tvungen att sätta tydliga gränser, eh och sätta stopp, och så här och det gör ont som mamma, helst eftersom jag vet precis vad han går igenom.

”En kamp”, ”turbulent”, ”det gör ont som mamma” – formuleringarna i samtalet ger knappast bilden av en klockren vändpunkt utan en kontinuerlig strävan som omfattar två intimt relaterade individer, varav den ena (berättaren Anna) betraktar sig själv genom – och anser sig särskilt väl beskaffad att förstå – den andra (sonen). Vändningen tycks i princip pågå under sonens hela uppväxt. Emma framställer sig på liknande sätt som inbegripen i en utdragen identitetsförändring grundad i föräldraskap. Hon menar att hon fortfarande måste ”ta beslut på ((att avstå från alkohol m.m.)) varje dag” och den ihärdigheten fungerar som ett värn mot det dåliga samvetet mot dottern. ”Då tar inte skulden och skammen på mig.”

Även i Saras berättelser tillskrivs hennes barn – framför allt den äldsta dottern – en vändande kraft. Hon lämnar ifrån sig dottern (i en blandning av tvång och frivillighet) och plågas av dåligt samvete i fängelset. Senare, när hon avtjänat sitt straff och fått hem sina barn igen, förvandlade hon sig till ”supermorsa”.

André: Hur har relationen fungerat med dina barn efterhand som det gått åt ”rätt håll” om man ska säga så?

Sara: Det fungerar jättebra, för min del har det varit jättesvårt i början framför allt för att då helt plötsligt skulle jag bli en sån supermorsa, du vet, jag skulle göra allting rätt, dom skulle äta klockan fem och inne klockan sju så min yngsta sa till mig ”för fan morsan börja knarka igen du är ju rent sjuk i huvudet”, alltså hon bara tyckte jag blev så jäkla jobbig, va, för dom hade ju inte haft de reglerna innan, va.

Vändningen i Saras liv gestaltas här utifrån barnens ögon. Sara citerar sin yngsta dotters (ironiska) vädjan om att mamman borde börja knarka igen (*reported speech*

brukar, som sagt, ge trovärdighet i berättelser, Riessman, 2008, s. 112) och hon målar upp barnens chockartade bild av henne som drog- och brottsfri förälder ("jag skulle göra allting rätt"). Barnen blir hennes narrativa vittnen men också en motivation. *För barnen* skulle "allting" göras rätt, för att väga upp allt det dåliga hon gjort mot dem innan. "Jag har nog haft svårare för att acceptera det jag har varit som morsa ((när jag tog droger och begick brott)) än dom", säger Sara.

Exbrottslingen i allmänhet vill ofta, som Maruna (2001, s. 97, 99) visar, framställa sig som extraordinär: super-frivillig, super-konsult, super-förälder. Det ingår i hennes strävan att göra något "gott" av det tidigare "onda".

Doing gender i dessa berättelser avtecknar sig som *doing motherhood*. Moderskapet begripliggörs både som resultat och rationalisering av ett könsordnat arrangemang (jfr West & Zimmerman, 1987, s. 126) där pappan förpassats till marginalen och mamman – till slut – träder in som primärförälder. Görandet av kön legitimerar den biografiska vändningen. Det visar sig också i berättarnas tillämpning av Harvey Sacks så kallade om-kan-test (*if-can-test*): om människor kan betraktas som medlemmar av relevanta kategorier, så kategorisera dem på det viset. West och Zimmerman (1987, s. 133) menar att könsbunden kategorisering på så sätt erhåller en egendynamik; minsta tecken räcker för att "man" och "kvinna" ska sättas i rörelse som tolkningsschema. I det här fallet: det faktum att livsberättelserna tillhör kvinnor i en manligt dominerad värld (drogernas och kriminalitetens värld) triggas könskategoriseringarna. Sara säger att "som kvinna i den– i den där– i den soppan så blir man smutsig för man ska ha bättre förstånd".

Sara: Sen vet jag inte varför det är så, men jo ni förstår hur jag menar, du är ju mor eller du ska bli mamma.

Sara framställer sig som både träffad av en könsstyrd kategorisering och någorlunda hemmastadd i den. Hon antyder att andra applicerar om-kan-testet mot henne ("som kvinna [...] i den soppan") och själv gör hon detsamma ("du är ju mor eller du ska bli [...]").

En andra problematisering av vändpunktsteori (2) riktar sig mot föreställningen om att före detta kriminella vänder sig helt *från* sitt tidigare liv. Bilden av en vändpunkt kan underförstå en tvär sväng: ingenting av det gamla antas längre betyda något. Som forskningen om *redemption scripts* visar (det vill säga kulturella räddnings- eller frälsningsmanus) förhåller det sig snarare tvärtom. Den som avstår från kriminalitet gestaltar gärna oumbärliga lärdomar från det förflutna (Maruna, 2001; Liem & Richardson, 2014; Carlsson, 2012, s. 678).

Exbrottslingen framställer på så sätt sitt avstående som en nödvändighet (Maruna, 2001, s. 86–87), inte som en "schizofren" process där det gamla jaget förkastas.

Kontinuerlig utveckling gestaltas. Katalysatorn för förändringen kan anses komma utifrån men själva avståendet anses komma inifrån, närmare bestämt från ett "äkta" jag vars kärna till slut kommer till sin rätt, till exempel i form av handlingskraft. Den yttersta behållningen består då inte i att lämna allting bakom sig utan att hjälpa andra att genomföra samma resa (jfr Carlsson, 2013, s. 678–679, om att bli mentor och förebild).

Anna talar om sitt förflutna som "en livserfarenhet som ingen kan ta ifrån mig". "Det är väl därför jag sitter här i dag", säger hon och syftar på föreningen där hon hjälper andra att ta sig ur missbruk och kriminalitet. Sara beklagar att hon aldrig utbildade sig "när min hjärna egentligen var byggd för att plugga" men samtidigt har hon lärt sig andra saker. "Jag lärde mig något helt- med och stå på egna ben, jag såg livet från, ja, låter patetisk, men jag lärde mig från den andra sidan liksom."

Emma lovordar tolvstegsmötenas gemenskap och inflikar att "ibland kan jag känna som om det är en ynnest att ha den här sjukdomen". Lina känner sig tacksam för små saker i livet, som att ha ett fönster att stänga när det blåser och regnar ute. Anna berättar att hon ibland föreläser för myndigheter och att hon i dag, från att ha haft övervakare under många år, själv är övervakare till en ung man. Det beskriver hon som "stort".

Vändningen sker *med* det förflutna; det förflutna vävs samman med nutid och förädlas till biografisk lärdom. Berättelserna liknar en klassisk bildningsroman, där världen inte utgör en serie test av en stillastående huvudperson utan tvärtom en erfarenhet och skola för en människa under utveckling (Bakhtin, 1986/1999, s. 22).

Avslutning

I den här artikeln har vi analyserat personliga berättelser från fyra medelålders kvinnor med erfarenhet av kriminalitet och droganvändning. Utifrån ett narrativt perspektiv har vi identifierat kvinnornas förklaringar och gestaltade vändningar.

Stegvis har vi försökt teoretisera nyanser och växelspel. Kvinnornas tragiska berättelser eller *sad tales* visade sig visserligen tjäna som övergripande förklaringar av kriminalitet och avvikelser men de kompliceras på olika sätt. Berättelserna rymmer fragment av *happy tales*, det vill säga skildringar av attraktiva stunder i det förflutna som liknar ett "katzianskt" porträtt av kriminalitetens lockelser (Katz, 1988). De rymmer även formmässig distans; berättarna "drar sin historia" och då ingår det tidigare livets historier. Kvinnorna granskar sina gamla *accounts* och neutraliseringar som de i dag framställer som förvridna, falska eller naiva. De ger förklaringar till tidigare förklaringar.

Vidare har vi försökt visa att en analys av relativt distinkta vändpunkter i berättelserna kan utmanas med en analys som komplicerar vändpunktsteori och ansluter

till de uttolkare som understryker hur återberättade händelser i livet kan hjälpa analytiker att reda ut och förstå förändringsprocesser (Carlsson, 2012, s. 13). "Punkten" ter sig svårdefinierad när detaljer i materialet inkluderas. Livsförändringen framstår nu snarare som böljande, vacklande och utdragen. Den ter sig mindre som en vändning "från" det förflutna. Det gamla integreras i det nya – som lärdom, erfarenhet och status.

Biografiska förändringar framstår mindre som betingade av (endast) ökad kontroll och mer inbäddade i interaktionistiska identitetsberättelser. Kvinnorna markerar hur ett icke-kriminellt liv är intimt sammanvävt med att betrakta sig själv från sitt eller sina barns synvinkel. Ett meadianskt rollövertagande gestaltas och moderskap görs. Återetablerade relationer med barnen innebär möjligheter att leva upp till föreställningar kring normativ femininitet. De ingår i ett biografiskt händelseförlopp där konventionellt och "moderligt" ansvarstagande blir en dygd. "Good mothering" ingår i räddningsberättelsen snarare än "good marriage".

Det material vi använt i den här artikeln hämtas från en liten krets medelålders kvinnor. Det finns oräkneliga andra berättelser att ta hänsyn till. Ändå förefaller materialet tillräckligt för att identifiera en analytisk stil som kan vara väl värd att utveckla i studier av personliga berättelser kring brott, i synnerhet när det gäller den mångbottnade användningen av *accounts* och biografiska vändningar. Dessa två spår är både kvinnorna själva och människor i deras omgivning intresserade av. De handlar om varför de började begå brott och varför de slutade.

Att då utveckla intresset för meadianska berättelser kan, som Giordano och hennes medförfattare påpekar (Giordano, Schroeder & Cernkovich, 2007, s. 1 607), nyansera föreställningar om givna vändpunkter utan att landa i individualistiskt-mentala processer; förändringsprocesserna är fortsatt sociala. Och att i allmänhet följa hur människor – med Garfinkels (1967, s. 75) ord – gör strukturer bakom aktiviteter synliga, hur de "gör sociologi" i interaktion med varandra, ter sig mer fruktbart än att enbart applicera kategorier eller teorier på ett berättelseinnehåll. På så sätt kan människor framträda mer personligt och mindre som stiliserade exempel på den ena eller andra teorin. I stället för att stänga in människor i fasta identiteter kan analytikern sträva efter att fånga det processuella och ofärdiga i deras praktiker kring att forma ett begripligt själv. Med Smarts (2007, s. 82) ord: sociala identifieringar snarare än identiteter.

Referenser

- Adelswärd, V., Holsanova, J. & Wibeck, V. (2002) Virtual talk as a communicative resource. *Sprachtheorie und germanistische Linguistik*, 12(1): 3–26.
- Antaki, C. (1994) *Explaining and arguing. The social organization of accounts*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- Baker, C.D. (2002) Ethnomethodological analyses of interviews. I: J.F. Gubrium & J.A. Holstein (red.) *Handbook of interview research. Context & method*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bakhtin, M. M. (1986/1999) *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- Becker, H. (2008) *Tricks of the trade*. Malmö: Liber.
- Belknap, J. (2000) *The invisible woman. Gender, crime and justice*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Bryman, A. (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.
- BRÅ (2015) *Personer lagförda för brott. Slutlig statistik för 2015*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Cain, C. (1991) Personal stories: Identity acquisition and self-understanding in Alcoholics Anonymous. *Ethos*, 19(2): 210–253.
- Carlsson, C. (2012) Using "turning points" to understand processes of change in offending. *British Journal of Criminology*, 52: 1–16.
- Carlsson, C. (2013) Masculinities, persistence, and desistance. *Criminology*, 51 (3): 661–693.
- Denscombe, M. (2009) *Forskningshandboken*. Lund: Studentlitteratur.
- Fangen, K. (2005) *Deltagande observation*. Malmö: Liber.
- Garfinkel, H. (1967) *Studies in ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Giordano, P., Schroeder, R. & Cernkovich, S. (2007) Emotions and crime over the life course. A neo-meadian perspective on criminal continuity and change. *American Journal of Sociology*, 112(6): 1 603–1 661.
- Goffman, E. (1961/1990) *Asylums*. New York: Anchor Books.
- Gubrium, J. & Holstein, J. (1997) *The new language of qualitative method*. New York: University Press.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (2007) *Ethnography*. Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Hennink, M., Hutter, I. & Bailey, A. (2011) *Qualitative research methods*. Los Angeles: SAGE.
- Katz, J. (1988) *Seductions of crime*. New York: Basic Books.
- Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.) (2003) *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Laub, J. & Sampson, R. (1993) *Crime in the making*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Laub, J. & Sampson, R. (2003) *Shared beginnings, divergent lives*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Liem, M. & Richardson, N. (2014) The role of transformation narratives in desistance among released lifers. *Criminal Justice and Behavior*, 41(6): 692–712.
- Liljeholm Hansson, S. (2014) *Berättelser om ungdomsgång i förorten: genus, makt och moral*. Institutionen för socialt arbete, Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lilly, R.J., Cullen, F.T. & Ball, R.A. (2007) *Criminological theory*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.
- Lombroso, C. & Ferrero, W. (1895) The female offender. *Criminology series*. Vol. 1. Rothman & Company.
- Maruna, S. (2001) *Making good. How ex-convicts reform and rebuild their lives*. Washington, DC: American Psychological Association.

- Matza, D. (1964) *Delinquency and drift*. New York: Wiley.
- Mead, G.H. (1934/1967) *Mind, self, and society from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Messerschmidt, J. (1993) *Masculinities and crime*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Messerschmidt, J. (2004) *Flesh and blood*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Potter, J. (1996) *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: SAGE.
- Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical Criminology*, 13(2): 177–200.
- Presser, L. & Sandberg, S. (2015) *Narrative criminology. Understanding stories of crime*. New York: New York University Press.
- Riessman, C.K. (2008) *Narrative methods for the human sciences*. London: SAGE.
- Runquist, W. (2012) *Legitimering av tvångsvård. Klienter och deras socialsekreterare om LVM*. Malmö: Égalité.
- Ryen, A. (2004) *Kvalitativ intervju. Från vetenskapsteori till fältstudier*. Malmö: Liber.
- Sacks, H. (1992/1998) *Lectures on conversation*. Oxford: Blackwell.
- Sampson, R. & Laub, J. (1993) *Crime in the making*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Scott, M.B. & Lyman, S.M. (1968) Accounts. *American Sociological Review*, 33(1): 46–62.
- Silverman, D. (1998) *Harvey Sacks. Social science and conversation analysis*. New York: Oxford University Press.
- Smart, C. (1977) *Women crime and criminology. A feminist critique*. London: Routledge.
- Smart, C. (2007) *Personal life*. Cambridge: Polity.
- Sykes, G.M. & Matza, D. (1957) Techniques of neutralization. A theory of delinquency. *American Sociological Review*, 22(6): 664–670.
- Warren, C.A.B. & Messinger, S.L. (1988) Sad tales in institutions. *Journal of Contemporary Ethnography*, 17(2): 164–183.
- West, C. & Zimmerman, D. (1987) Doing gender. *Gender & Society*, 1(2): 125–151.
- Wästerfors, D. (2004) *Berättelser om mutor. Det korruptas betydelse bland svenska affärsmän i Öst- och Centraleuropa*. Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Wästerfors, D. (2007/2013) *Fängelsebråk. Analyser av konflikter på anstalt*. Lund: Studentlitteratur.
- Wästerfors, D. (2008) Analytiska knep. I: K. Sjöberg & D. Wästerfors (red.) *Uppdrag forskning. Konsten att genomföra kvalitativa studier*. Malmö: Liber.
- Åkerström, M. (1993) *Crooks and squares*. New Brunswick: Transaction.